

Risto-Matti Matero

From Companionship with Nature to Green Growth: Competing Conceptualisations of Wellbeing and the Environment in Finnish and German Green Parties, 1980–2002

*FM, YTM Risto-Matti Materon yleisen historian väitöskirja *From Companionship with Nature to Green Growth*: ” tarkastettiin 27. lokakuuta 2023 Jyväskylän yliopiston Seminaarinmäellä. Tilaisuudessa vastaväittäjänä toimi Assistant Professor, Ph.D. Stephen Milder (University of Groningen) ja kustoksena akatemiaprofessori Pasi Ihalainen (Jyväskylän yliopisto). Väitöskirja on luettavissa JYX-julkaisuarkistossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9786-1>*

Lectio praecursoria 27.10.2023

Kysymys siitä, kuinka hyvinvointi määritellään, sekä siitä, millainen on ihmisen suhde ei-inhimilliseen luontoon, ovat aivan keskeisiä kaikille ympäristöaatteille. Näitä kysymyksiä esittivät usein myös ruohonjuuritason ympäristöliikkeiden toimijat 1970- ja 1980-luvuilla. Ympäristöliikkeiden ekofilosofinen ajattelu lähestyi näitä kysymyksiä yleensä kritisoiden länsimaista ihmiskeskeisyyttä, kulutuskeskeisyyttä ja talouskasvukeskeisyyttä, sekä et-sien vaihtoehtoja länsimaisille ajattelu- ja elämäntavoille.

Näiden ideaalien varaan rakentui alun perin myös ympäristöliikkeistä nousseiden vihreiden puolueiden poliittinen ajattelu. Nyt käsillä oleva väitöskirjatutkimus analysoi, millä erilaisilla ja keskenään kilpailevilla tavoilla Saksan ja Suomen vihreiden puolueiden sisällä on käsitteellistetty hyvinvointia ja ihmisen suhdetta ympäristöönsä 1980-luvulta vuosituhannen vaihteen. Tavoitteeni ei ole ollut tutkia ensisijaisesti puolueiden historiaa, vaan tarkastella yhteiskunnassa tapahtunutta laajempaa ympäristöaatteiden ja

ympäristöpoliittisen ajattelun muutosta kahden maan vihreitä puolueita tapausesimerkkeinä käyttäen.

Lähestyin aihetta kysymällä, mitä ruohonjuuritason vaihtoehtoliikkeestä nousevalle ympäristöajattelulle tapahtui, kun se joutuikin vastakkain puoluepolitiikan realiteettien, politiikan vakiintuneiden toimintatapojen ja niihin liittyvien taloudellisten intressien kanssa. Kahden maan vertailu osoittaa, mitkä ympäristöajattelun ilmiöt ovat olleet paikallisia, valtiokohtaisia, ja mitkä taas ylirajaisia ja kansainvälisiä.

Vielä 80-luvulla molemmat vihreät puolueet ponnistivat radikaalin ekofilosofian aatteellisesta taustasta. Molemmissa maissa luonnonresurssija ylikuluttava talouskasvukeskeisyys haluttiin korvata ihmisen ja luonnon kumppanuutta korostavalla mallilla. Vaihtoehdoksi kasvupolitiikalle tarjottiin muun muassa talouden, teollisuuden ja energiantuotannon hajauttamista takaisin paikallistasolle. Radikaalivihreiden mielestä jatkuvaan kasvuun tähtäävä politiikka oli se tärkein tekijä, joka irrotti ihmisen yhteydestä muuhun luontoon, teki hyvinvoinnista puhtaan materialistista, ja samalla alensi luonnon pelkäksi resurssivarastoksi.

Suomen vihreät kirjoittivat v. 1990 ohjelmaansa: ”Kun tupien tarinankertojat siirrettiin vanhainkoteihin ja korvattiin televisioilla, kansantuote kasvoi monta pykälää. Mutta kasvoiko hyvinvointi?” Se, mikä länsimaisen ajattelun viitekehyksessä miellettiin hyvinvoinniksi, oli siis vihreille riippuvuutta kansainvälisistä taloudellisista intresseistä. Hyvinvointia tuli luoda alueellisissa yhteisöissä, autonomiaa lisäämällä – sen sijaan että sitä luotiin vain näennäisesti tekemällä ihmiset riippuvaisiksi keskitetyistä poliittisen hallinnan ja taloudellisen tuotannon muodoista, ja sitä kautta kuluttamaan enemmän kompensaaiona kadonneelle yhteydelle luontoon, muihin ihmisiin ja omaan itseen.

Radikaalivihreät eivät kuvitelleet luovansa tällaista omien sanojen mukaan utopistista tulevaisuuden mallia Suomen eduskunnan tai Saksan *Bundestag*in sisältä käsin. Puolueet tuleekin tässä vaiheessa aatteellista historiaansa ymmärtää 1970-luvulla voimistuneiden ympäristö- ja vaihtoehtoliikkeiden poliittisena jatkeena. Vihreät nähtiin enemmänkin keskustelua ylläpitävinä oppositiopuolueina kuin muutoksen tuojina sinänsä, ne nähtiin ’antipuolue-puolueina’ kuten Saksan Petra Kelly vihreitä tuolloin kutsui. Muutosvoiman uskottiin tulevan alhaalta ylöspäin, ruohonjuuritasolta.

Tästä huolimatta talouskieli ilmestyi kuitenkin vihreiden puolueiden ohjelmiin 1990-luvun kuluessa. Suomen vihreät kirjoittivat vuoden 1994 ohjelmassaan, kuinka ympäristön tilaa parannettaisiinkin nyt miljoonia kulutusvalintoja ohjaamalla, ja kuinka ympäristöystävällisemmästä teknologiasta ja energiamuodosta tulisi vientivaltteja Suomen talouden kilpailukyvyille. Näistä uusista taloudellisista tavoitteista puhuttiin *kestävän kehityksen* yleiskäsitteen alla.

Kestävä kehitys oli tapa huolehtia ympäristöstä vaarantamatta talouskasvua, muun muassa IT-teknologiaa kehittämällä. Saksassa ympäristöpolitiikka oli vuoteen 2002 mennessä käsitteellistetty *ekologisen modernisaation* ideaalin ympärille. Tämä käsite ajoi suunnilleen samaa tarkoitusta kuin kestävästä kehityksestä puhuminen Suomessa: talouden ekologinen modernisointi merkitsi uusia talouskasvun mahdollisuuksia, jos 'kuluttajien voima' vain saataisiin valjastettua vihreää taloudellista tuotantoa ja kasvua tukemaan.

Radikaalista ympäristöajattelusta nouseva länsimaisten perusolettamusten kritiikki katosi samalla kuvasta: ympäristöä ei suojeltu enää vain sen itsensä vuoksi, vaan sitä tuli suojella kestävä kasvun varmistamiseksi. Hyvinvoinnista puhuttiin jälleen materialistisen viitekehyksen kautta, tosin nyt sitä tuli tavoitella kestävällä tavalla. Vaikutteet tähän käänteeseen napattiin maltillisesta ympäristötalousajattelusta, kokonaan eri traditiosta kuin mistä varhaisempi radikaalivihreä ympäristöajattelu oli omat käsitteensä napannut.

Tätä käännettä edelsi pitkä valtataistelu molempien puolueiden sisällä. Niin sanotut "reformistivihreät" olivat jo pitkään halunneet kehittää maltillisempaa markkinatalouspohjaista ympäristöajattelua, ennen kaikkea voidakseen toimia tehokkaammin politiikan kentällä. Kylmän sodan loppuminen ja talouden lisääntyvä globalisaatio tarjosivat tämän aatteen edistämislle oivat puitteet. "Kapitalismi on voittanut", julisti Saksan vihreän reformismin puhemies Joschka Fischer kirjassaan vuonna 1989: se merkitsi, että radikaalin ympäristöajattelun sijaan oli hyväksyttävä markkinaehtoisuus annettuina. Suomessa taas keskeisin reformisti Osmo Soiniinvaara huomioi, kuinka "kaikki-tai-ei-mitään-politiikka johtaa lopputulokseen ei-mitään".

Reformistien argumentaatio oli pragmaattista: puolue ei menesty eikä se siksi voi suojella hallituksessa metsiäkään, jos sen oletusmaailma on liian kaukana vakiintuneiden instituutioidemme perusolettamuksista. Reformististen kannanottojen rivien väleistä paistoi syvä turhautuminen: vihreät

saivat kannatusta ja mediahuomiota, mutta eivät juuri minkäänlaista vaikutusvaltaa varsinaiseen poliittiseen päätöksentekoon. Reformistinen käänne mahdollisti vihreiden hallitusyhteistyön muiden puolueiden kanssa, ja sekä Suomessa että Saksassa vihreät puolueet pääsivätkin maidensa hallituksiin ennen vuosituhannen vaihdetta.

Käänne siirsi samalla ympäristövastuun tuottavilta tahoilta kuten suurteollisuudelta selvästi enemmän yksittäisten kuluttajien harteille vihreiden ympäristöajattelussa. Vihreä konsumerismi, vihreä kuluttaminen, korvasi suoran luonnonsuojelutoiminnan ensisijaisena ympäristötoiminnan muotona vihreiden ajattelussa. Olisi suoranainen kuluttajan velvollisuus ohjata markkinoita ostamalla ekologisesti, ja tämä ohjaisi tuotantopuolen tuottamaan ympäristöystävällisempiä tuotteita kysyntään vastatakseen.

Voidaankin puhua *konsumeristisesta* käännteestä: käsitehistorioitsija Niklas Olsenia mukaillen, aiempi ideaali kansalaisesta, joka vaikutti yhteiskuntaan äänestämällä ja ruohonjuuritason demokratiaan osallistumalla, vaihtui kuluttaja-kansalaiseksi, jonka ostokäyttäytyminen muuttaisi maailman – samaa ideaalia monet vihreät vielä 1980-luvulla kauhistelivat.

Vihreät eivät olleet ainoa puolue joka sopeutui tähän kansainvälisen politiikan uuteen hegemoniaan luomalla uusiksi aatteellisen nahkansa. Euroopan Unionin komissio oli itse asiassa jo vuodesta 1993 alkaen pyrkinyt käsitteellistämään koko EU:n sisäisen ympäristöpolitiikan kuluttajakeskeisesti, sillä tämän katsottiin olevan vähiten talouden kilpailukykyä häiritsevää ympäristöpolitiikan muoto. Malli sopi hyvin yhteen sääntelyn purkamiseen pyrkivän taloudellisen liberalismien ihanteiden kanssa, ja tähän ihanteeseen sopeutuminen helpotti huomattavasti myös hallitukseen pääsyn mahdollisuuksia.

Aatteellisesta suunnanmuutoksesta seuraavat hyödyt ja poliittiset vaikutusmahdollisuudet olivat siis moninaiset. Suomessa silloinen ympäristöministeri Pekka Haavisto totesikin 90-luvun lopulla ympäristöjärjestöjen kritisoimissa vihreitä aatteestaan luopumisesta: ympäristöjärjestöjen asenteella mitään ei olisi saatu aikaiseksi. Suomen vihreiden omassa Vihreä lanka -lehdessä suora luonnonsuojelutoiminta kuvattiin toisinaan jopa naurettavana sävyyn epämääräisten puskien puolustamisena, todellinen ympäristötietoisuus löytyi urbaanien nuorten perheiden kulutuskäyttäytymisestä ja halusta ostaa ekoa. 2000-luvulle tultaessa kuluttajasta oli tullut kuluttaja-kansalainen myös vihreille. Kansalaisen korvautuminen kuluttaja-kansalaisella oli saanut hegemonisen aseman ympäristöpolitiikan keskeisenä toimijana.

Kulutuskeskeistä vihreyttä tutkiessa tullaan lähelle nykypäivää. Julkisessa keskustelussa kulutuskeskeinen ympäristöajattelu on ollut keskeisin ympäristöajattelun muoto jo pitkään. Esimerkiksi maamme suurimmassa päivittäislehdessä ympäristöaiheita käsiteltiin pääsääntöisesti vihreän kuluttamisen näkökulmasta vielä muutama vuosi sitten. Tutkimusaiheen ajankohtaisuus aiheuttaa historiantutkijalle sekä potentiaalista etua että myös haasteita. Toisaalta lähihistorian tutkiminen antaa mahdollisuuden ymmärtää paremmin, kuinka nykyajan ilmiöt – kuten vaikkapa julkisessa keskustelussamme yhä näkyvät vihreän kuluttajuuden ideaalit – ovat rakentuneet, ja miksi. Kysymys siitä, kenelle ympäristövastuu ensisijaisesti kuuluu, on kiinnostava tänä päivänäkin.

Toisaalta myös vanhempi radikaali ympäristöajattelu on lisännyt viime vuosina kiinnostustaan, alkaen vuodesta 2018, jolloin uudet yhteiskunnalliset liikkeet, kuten esimerkiksi *Elokapina* ja *Fridays for Future* -liike, nousivat julkisuuteen. En ryhdy analysoimaan näiden liikkeiden poliittista merkitystä – sen sijaan huomautan, että aatehistoriallisesta ja varsinkin ympäristöaatteiden näkökulmasta tällaiset uudet liikkeet vaikuttaisivat osaltaan murtaneen vuosikymmeniä jatkunutta konsumeristisen ympäristöajattelun hegemonista asemaa.

2000-luvulla jatkuneen konsumeristisen hegemonian aikana myös vihreiden reformistinen käänne on näyttäytynyt ja sitä on usein myös tutkittu ensisijaisesti vihreiden aikuistumisprosessina niin Suomessa kuin muuallakin. Kenties aika on otollinen myös tämän tulkintatavan kriittiselle tarkastelulle. On nimittäin suuri riski, että radikaalin ympäristöliikkeen ekofilosofinen ajattelu pelkistyy tällaisella tulkintatavalla pelkäksi esipuheeksi myöhemmälle reformistiselle vihreydelle.

Tämä tulkintatapa ei huomioi sitä varsin ilmeistä tosiasiaa, että tämä radikaalin ympäristöliikkeen ekofilosofinen ajattelu on noussut täysin eri traditiosta kuin reformistien maltillisempi ympäristötalousajattelu, se sisältää kokonaan erilaisen käsityksen ihmisen asemasta suhteessa luontoon, erilaisen käsityksen hyvinvoinnin rakentumisesta ja erilaisen suhteen niin talouteen kuin yhteiskuntaankin. Yksinkertaisesti ilmaistuna: se edustaa kokonaan eri aatehistoriallista traditiota ja jatkumoa, eikä sen sijoittaminen pelkäksi reformistisen ympäristöajattelun esipuheeksi tee tälle aatteelliselle suuntaukselle oikeutta sen omista lähtökohdista käsin.

Tällainen tulkinta ei myöskään tee oikeutta ympäristöliikkeiden toimijoille, joista monet eivät suinkaan muuttuneet maltillisemmiksi vaan vaihtoivat foorumia; toiset jättivät puolueen kokonaan, toiset perustivat toisinajattelijoiden klikkejä maltillistuneiden puolueidensa sisään. Tulkintamalli, jossa vihreiden historia on matkaa radikaalista nuoruudesta kohti maltillista aikuisuutta, onkin alun perin peräisin reformistien itsensä suusta. Väite aikuis-tumisesta oli heidän argumenttinsa aatteellisen muutoksen toteuttamiselle, minkä lisäksi se toimi poliittisena lyömäaseena: kun mieltää itsensä aikuiseksi ja vastapuolen lapselliseksi, on mahdollista väistää suora, rakentava ja pluralistinen eri aatteelliset lähtökohdat hyväksyvä dialogi vastapuolen kanssa.

Politiikassa tällainen lähestymistapa voi olla joskus tarpeellistakin: monet reformistit huomauttivat, että puoluetta ei pidä päästää redusoitumaan pelkäksi erilaisten aatteiden keskustelukerhoksi. Muuten ei mitään olisi saatu politiikan kentällä aikaan. Ympäristöaatteiden ja -politiikan historian tutkijalle tämä asettaa kuitenkin haasteen olla ottamatta yhden puolen poliittisesti latautuneita väitteitä annettuna, ikään kuin neutraalina ja yleispätevä-nä kuvauksena ympäristöpoliittisen ajattelun luonnollisesta historiallisesta kehityksestä, riippumatta siitä mikä puoli tämän aatteellisen kiistan lopulta niin sanotusti voitti.

Vihreän ajattelun taustalla vaikuttavien ympäristöaatteiden kartoittaminen osoittaa, että ei ole olemassa yhtä tai edes kahta ympäristöajattelun oikeaa ja todellista muotoa, vaan monia ympäristöaatteita, joiden taustalla vaikuttavat monenlaiset keskenään ristiriitaiset poliittiset, aatteelliset ja usein taloudellisetkin intressit.

Vihreiden viime vuosituhanen lopun debattia määrittävät ympäristöaatteiden taustaoletuksia koskevat kysymykset ovat edelleen ajankohtaisia. Ensiksi: Millainen on ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon suhde? Toisin sanoen, mielletäänkö luonto ihmisestä erilliseksi asiaksi, instrumentiksi ihmisen hyvinvoinnille – vai nähdäänkö luonnolla ja siitä huolehtimisella arvoa itsessään, nähdäänkö ihmisenkin kulttuuri luonnosta ponnistavana, ihminen ja luonto toisiinsa kietoutuneina, ihminenkin osana luontoa? Ja miten hyvinvointi tältä pohjalta määritellään? Jos luonnonresurssien ylikuluttaminen vähenee, täytyykö myös ihmisen hyvinvoinnin automaattisesti laskea, vai voiko koko hyvinvoinnin käsitteen määritellä uudelleen, ilman että ihminen latistuu kuluttajaksi ja luonto pelkäksi ihmisen resurssivarastoksi?

Ennen kaikkea: ristiriita ihmisen materialistisen hyvinvointikäsitteen ja ei-inhimillisen luonnon hyvinvoinnin välillä on edelleen ratkaisematta. Tä-

män kysymyksen ratkaiseminen voi hyvinkin vielä osoittautua ihmiskunnan kohtalonkysymykseksi. Varmaa on, että tämä debatti ei ole ohi, vaikka joskus kuuleekin muuta väitettävän.

Risto-Matti Matero on Kajaanissa syntynyt ja kasvanut, Joensuussa ja Jyväskylässä opiskellut ja nykyisin Tampereella asuva historian tutkija. Hänen tutkimusaiheensa valintaa inspiroi kiinnostus ihmisen ja luonnon hyvinvointia koskeviin kysymyksiin sekä niiden historiallisten taustojen ymmärtämiseen.
